

Kápolnás Olivér

Ligeti Lajos: *A mongol törzsi szervezet fejlődése*

Ligeti Lajosnak, a magyar orientalisztika példátlanul fényes csillagának öröksége hatalmas. Rengeteg tanulmányt és könyvet írt, és vannak olyan művei, melyek nem jelentek meg életében. Ezek egyike egy egyetemi jegyzet, melynek címlapján ez szerepel:

A BELSŐÁZSIAI INTÉZET JEGYZETEI 1.

A MONGOL TÖRZSI SZERVEZET FEJLŐDÉSE

LIGETI LAJOS egy. ny. r. tanár
előadásai az 1947/1948. tanév első felében.

Budapest 1947.

A kötet 72 számozott oldalt tartalmaz, láthatóan írógéppel írták, az általam ismert példány egy indigós másolat lehet. A lapméret 22×26 cm, a bordó színű borító könyvkötészetből származik. A mű több szempontból is érdekes, így például tartalma és nézőpontja, kiadási dátuma és sorsa miatt. A tartalomjegyzék a következő:

TARTALOMJEGYZÉK¹

BEVEZETÉS	1
I. A MONGOL TÁRSADALMI FEJLŐDÉS KEZDETEI. XI–XII. sz.....	2
A mongolok életmódja.....	2
A nemzetségi szervezet.....	6
A nemzetségek szövetsége és tagozódása.....	10
Összefoglalás	15
II. A MONGOL HŰBÉRISÉG ELSŐ KORSZAKA. XIII–XIV. sz.	17
Bevezetés	17

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2022.2.65>

¹ Az alább idézett részletekben hűen követem az eredeti jegyzet tipográfiáját (nagybetűk, aláhúzások).

A mongol hűbériség kialakulása és a nökör-intézmény.....	18
A hűbéri rendszer felépítése.....	21
A hűbéri viszony tartalma.....	32
Összefoglalás.....	36
III. A MONGOL HŰBÉRISÉG MÁSODIK KORSZAKA. XIV–XVII. sz.	39
Források és bibliográfia.....	39
a) kínai források.....	39
b) európai források.....	41
c) mongol források.....	41
Történelmi áttekintés.....	46
A mongol társadalmi szervezet átalakulása.....	51
Hűbéri méltóságok.....	58
MONGOL TÁRSADALMI, JOGI, GAZDASÁGI ÉS KATONAI TERMINOLÓGIA.....	62

A jegyzetnek nem találjuk előzményét Ligeti korábbi művei között, azaz nem egy már megjelent, nagyobb munkáját foglalta össze az egyetemi hallgatók számára. Néhány rész azonban szinte szó szerint megtalálható Ligeti korábbi tanulmányaiban. Így például a mongol törzseket két részre osztja: *ke'er-ün irgen* ('pusztai nép') és *hoi-yin irgen* ('erdei nép').² A felosztást tárgyaló néhány bekezdés nagyon hasonlít „Az uráli magyar őshaza” című tanulmányában megjelentekhez.³ Ezenkívül a forrásokat tárgyaló rész egy korábbi recenzióból köszön vissza.⁴

A mű nagy részben követi B. Ja. Vladimircov *Obszcsesztvennij sztroj mongolov. Mongolszkij kocsevoj feodalizm (A mongolok társadalmi szervezete: a nomád feudalizmus)* című művét, amely eredetileg 1934-ben jelent meg orosz nyelven,⁵ majd 1948-ban napvilágot látott francia fordítása is.⁶ A megjelenési dátumok alapján Ligeti nem az átültetést használta, hanem az orosz nyelvű változatot. Annak ellenére, hogy néhol egész mondatokat vett át, Vladimircov műve nincs sehol feltüntetve, bár a neve itt-ott felbukkan. Ennek az lehet az oka, hogy Ligeti ezt a munkáját nem tudományos műnek szánta, hanem csupán egyetemi jegyzetnek. A szerző többször is szó szerint idéz *A mongolok titkos történetéből*

² Ligeti Lajos, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*. Budapest, 1947, 2.

³ Ligeti Lajos, *Az uráli magyar őshaza*. In: *A magyarság őstörténete*. Szerk. Ligeti Lajos. Budapest, 1943, 60–61. Vö. Ligeti Lajos, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 2–3.

⁴ Ligeti Lajos, B. J. Vladimircov, *A mongol írott nyelv és a chalcha nyelvjárás összehasonlító nyelvtana*. Bevezetés és hangtan – N. N. Poppe, *A mongol társalgási nyelv gyakorlati kézikönyve*. A chalcha nyelvjárás. *Nyelvtudományi Közlemények* 48 (1933) 326.

⁵ Борис Яковлевич Владимиров, *Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм*. Ленинград, 1934.

⁶ Boris Vladimirtsov, *Le régime social des Mongols. Le féodalisme nomade*. Trad. par Michel Carsow. Paris, 1948.

(a továbbiakban: *MTT*), azonban megállapítható, hogy ezeket a részleteket nem a mongol változattól fordítja, hanem Vladimircov művéből. Mindezek ellenére nem beszélhetünk „szolgai kivonatolásról”, hiszen Ligeti műve olyan elemeket is tartalmaz, melyek hiányoznak a fő forrásmunkaként használt monográfiából. Ezek közül önálló fejezetet tesz ki egy szójegyzék, mely a műben előforduló fogalmakat magyarázza.⁷ Álljon itt ebből néhány példa:

daruya, daruyac̣in (elnyomó)

- 1) a letelepedett hűbéresek élén álló adminisztratív és adószedő főtisztviselő
- 2) az otoy-fönök (eĵen) mellett álló kisebb polgári méltóság neve⁸

elĉi

- 1) követ
- 2) az otoy-fönök poroszlója⁹

jad (idegen)

az az egyén, aki nem tartozik a nemzetségbe, illetve nem ugyanattól az őstől (ebüge, yasun) származik¹⁰

mörgükü

leborulás, mint hűbéri tisztelet, homagium kifejezése¹¹

nökür (barát, társ)

katonai segítőtárs, socius, familiaris, a hűbéresek egy faja¹²

Vladimircov nyomán Ligeti is elsősorban címek és fogalmak alapján mutatja be a mongol társadalmat. Fő forrásként *A mongolok titkos története* és Rašid ad-Dīn Ġāmi ‘*at-Tawārīh (Krónikák gyűjteménye)*’ című műve szolgál. Analógiaként többször felbukkan a feudalizmus, amivel Ligeti új szintet hoz a hazai szakirodalomba, ugyanis korábban nem beszéltek feudalizmusról, hűbéri társadalomról a nomádok kapcsán. Elég csak Deér József széles körben elterjedt és idézett *Pogány magyarság – keresztény magyarság* című művére gondolni, amelynek egy fejezete ugyan részletesen bemutatja a nomád, steppei világot, ám sem a feudalizmust, sem bármely hozzá kapcsolódó egyéb terminust nem említ.¹³

A jegyzetben a mongol társadalom áttekintése mellett kivonatot kapunk a mongol történelemből is. Ennek a résznek a fő célkitűzése, hogy a bemuta-

⁷ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 62–71.

⁸ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 64.

⁹ Uo.

¹⁰ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 65.

¹¹ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 67.

¹² Uo.

¹³ Deér József, *Pogány magyarság – keresztény magyarság*. Budapest, 1938, 5–34 („A steppe kultúrája” című fejezet).

tott társadalomnak és változásainak megfelelő keretet, háttérrel adjon. A jegyzet úgy mutatja be a mongol történelmet, mint amely egy kezdeti ideális állapotból indul. A Jüan-dinasztia Ligeti szerint (az előkelőket kivéve) inkább ártott a mongoloknak, bukása után pedig sanyarú évek következtek, míg a mandzsuk a szárnyaik alá nem vették őket, amitől jobbra fordult az életük.

Ligeti jegyzete is szentel egy részt a források bemutatásának, amelyet Vladimircov művéből kivonatolt, de néhol hibák kerültek bele. Például a következőket írja: „Az egyházi krónikák közül a legjelentősebbek Neyiji toyin és Zaya Pandita életrajzai. Az elsőt kiadták fanyomatosban a mandzsudinasztia alatt. Mindkét krónika kézírata megvan a leningrádi Aziatskaja Muzeum könyvtárában. Egyik sincs képként kiadva.”¹⁴ Ezzel szemben Vladimircov, aki Ligetinél jobban ismerte a pétervári gyűjteményeket, csak Zaya Pandita életrajzával kapcsolatban állítja, hogy kézíratos formában megtalálható Leningrádban.¹⁵ A hibánál azonban sokkal fontosabb maga az a tény, hogy megemlíti a két szerzetesi életrajzot.¹⁶

Ligeti jegyzetében nem különül el a két *Altan tobči* címen ismert mű: a *Quriyangyui altan tobči* (ezt a 17. században állították össze, szerzője ismeretlen), és a Luvszandanzan (mong. *Luvsandanjan*)-féle *Altan tobči*, amelynek számos része egyezik a *MTT*-vel, és amellyel Ligeti többször is foglalkozott.¹⁷ A jegyzet érdekes módon megemlíti a források között a *Yuan-shih* (ráadásul több kiadását), de azt nem, hogy a mű első fejezeteit (Szentkatolnai) Bálint Gábor fél évszázaddal korábban már lefordította magyarra¹⁸ (igaz, nem kínai, hanem mandzsui nyelvből).

A források kapcsán azt is meg kell említeni, hogy Ligeti egy szót sem ejt arról a két mongol történeti műről, amelyeket még ő hozott Belső-Mongóliából a háború előtti expedíciója alkalmával. Ebből az egyik a *Gangesz folyása* című mű (*Gangy-a-yin urusqal*) egy hosszabb változata,¹⁹ a másik pedig a *Sárga tör-*

¹⁴ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 43.

¹⁵ Vladimirtsov, *Le régime social*, 21.

¹⁶ Nejcisi szerzetes művét Ligeti fontosnak tarthatta, mert bekerült belőle egy rész *A mongol irodalom kistükrébe* Lőrincz László fordításában (*A mongol irodalom kistükré*. Budapest, 1971, 58–62). A kötetet Kara György szerkesztette, de az ötletet – részben vagy egészében – valószínűleg mesterétől, Ligetitől kaphatta.

¹⁷ A Lu. *Altan tobči* azért (is) érdekes, mert mongol nyelven és írással vannak benne olyan részek, melyek a *MTT*-ben is szó szerint ugyanúgy megtalálhatók. Ez utóbbi mű közismerten Ligeti érdeklődésének a középpontjában állt. Ld. pl. *A mongolok titkos története*. Ford. Ligeti Lajos. Budapest, 1962; *Histoire secrète des Mongols. Texte en écriture ouigoure incorporé dans la chronique Altan tobči de Blo-bzan bstan-jin*. (Monumenta Linguae Mongolicae Collecta, 6.) Budapest, 1974.

¹⁸ Bálint Gábor, *A mongol császárság története* (II-ik közlemény). *Erdélyi Múzeum* 12 (1895/4) 209–218; Uő, *A mongol császárság története* (III-ik és befejező közlemény). *Erdélyi Múzeum* 12 (1895/5) 248–259.

¹⁹ A *Gangesz folyása* című műnek a Ligeti-féle változaton kívül egyetlen kézírata ismert. Ez utóbbit, amely egy sokkal tömörebb verziót tartalmaz, 1960-ban adták ki (Гомбоджаб, *Ганга-ийн урусгал*. Издание текста, введение и указатель Леонида С. Пучковского. Москва, 1960).

ténet (*Sir-a turjuji*) egyik kéziratos verziója, amelynek szövegét 1957-ben közölték első ízben.²⁰ Ez a két mű 1948-ban még a nemzetközi szakirodalomban is jórészt ismeretlen volt.

Véleményem szerint Ligeti jegyzetéből is kiérezhető az a fajta „felsőbbrendűség-tudat”, amellyel más műveiben, elsősorban úti beszámolójában a mongolokra tekint. A következőképpen jellemzi őket: „a mongolság is, mint a többi nagy nomád barbár nép”, illetve „a Yüan-dinasztia bukása után legelőikre és hegyeikbe vonultak vissza. ... A műveltebb világgal való érintkezésük szinte teljesen megszakadt.”²¹

A szövegben megjelenik az „osztálytagozódás” szó,²² ami óhatatlanul elvezet a következő fontos kérdéshez: a kor jellegzetességeihez, melyben Ligeti a jegyzetet megírta. A háború után az átmenet évei (1945–1948) következtek, ekkor a tanári kar még nem változott, erre csak 1948-tól került sor, amikor is többeket eltávolítottak az egyetemről.²³ Ligetinek, mivel az előző korszakban kivételezett helyzetben volt, lehetett oka a félelemre, de nem érte őt bántódás, sőt számos magas pozíciót töltött be.²⁴

Ligeti 1947-ben, még a fordulat előtt írta meg *A mongol törzsi szervezet fejlődése* című jegyzetet, amikor még nem volt egyértelmű, mi fog történni a következő években, bár a szovjet befolyás előszele már érezhető volt. A hallgatók egy része belépett a Magyar Kommunista Pártba (1948 után Magyar Dolgozók Pártja). A visszaemlékezések alapján ekkor még senki sem sejtette, milyenné válik a rendszer pár év múlva. A fiatal hallgatók egyfajta lelkesedéssel tekintettek az új irányvonalra, de többségük rövid idő múlva kiábrándult az új rendszerből.²⁵

²⁰ *Шара Туджи. Монгольская летопись XVII века. Сводный текст, перевод введение и примечания* Нины П. Шастиной. Москва–Ленинград, 1957.

²¹ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 1, 49.

²² Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 6.

²³ Romsics Ignác, *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, 2011, 359.

²⁴ Ligetivel ellentétben kollégáját, Zsirai Miklóst (1892–1955), a neves nyelvész teljesen ellehetetlenítették az egyetemen, ráadásul az ő tanítványa volt Rajk László (1909–1949) is. Ezek a körülmények nagyban közrejátszottak Zsirai halálában (Kiss Jenő, *Zsirai Miklós*. Budapest, 1995, 48–49). Róna-Tas András visszaemlékezéseiben arról ír, hogy Ligeti és Zsirai a 40-es évek végi tisztogatást Németh Gyula jóvoltából kerülte el, és hozzáteszi, hogy Zsirai párttag volt (Róna-Tas András, *Történetem nézetei*. Budapest, 2018, 88–89).

²⁵ Erről a folyamatról az egyik legjobb visszaemlékezés a világhírű közgazdásztól, Kornai Jánostól származik. Ő többek között így ír a marxizmussal való találkozásáról: „Az volt a benyomásom, hogy aki marxista, az olyan kulcsot kap a kezébe, amellyel minden zárat kinyithat. Olyan elemzési apparátus és olyan fogalomrendszer kerül a birtokába, amelynek *univerzális* a magyarázó ereje. Legyen az történelmi esemény, gazdasági probléma vagy akár egy éppen most látott színházi előadás értékelése, a marxista kezében ott vannak az eszközök, amelyekkel az elemzési feladatot megoldhatja. Ez fölülnyérzetet alakít ki benne. ... Fiatal értelmiségiek sóvárognak valamiféle általános világmagyarázat után. Van, aki az istenhitben, esetleg valamelyik vallásban

A magyar orientalisztika egyik mozgatórugója kezdettől fogva az volt, hogy feltárják a magyarság őstörténetét (beleértve a hun–magyar rokonságot) és keleti gyökereit, illetve esetleg megtalálják a keleten maradt néptöredékeket. Kőrösi Csoma Sándor is ezért indult útnak, és hosszan sorolhatnánk a múlt többi nagy tudósát, akik az ő nyomában jártak. Ebbe a sorba illeszkedik Ligeti Lajos is. A háború előtt több tanulmányt is írt ebben a témában, és az ő szerkesztésében jelent meg 1943-ban *A magyarság őstörténete* című tanulmánygyűjtemény, amely a legnagyobb sikert hozta.²⁶ A háború után az itt bemutatott jegyzete még foglalkozik ezzel a témával (nem írja le, de nyilvánvaló, hogy a mongol törzsi szervezet megértése lehetett a képzeletbeli kulcs a magyar törzsi szervezet leírásához), de a többi műve jó darabig nem, aminek egyértelműen politikai oka volt. Ezt legtisztábban Andics Erzsébetnek a Magyar Történelmi Társulat 1948. március 27-ei közgyűlésén elmondott elnöki székfoglaló beszéde mutatja. Ebben Andics többek között kifejti: „Tudjuk, hogy a hivatalos történetírás mindig és mindenütt az uralmon lévő osztály féltve őrzött monopóliuma.” Hozzáteszi, hogy a magyar történelemtudomány erősen elhanyagolta az újkor történetének vizsgálatát, és figyelme főleg a történelem legrégebb korszakaira irányult, ami hiba volt. Másrészt a történészek a feudális társadalmat mint valami ideált mutatták be, melyben a földesúr és a jobbágy között kölcsönös méltányosság

találja meg az átfogó magyarázatot. ... az univerzális magyarázó instrumentum iránti erős igényt elégitette ki számomra a marxizmus.” Később a kiábrándulás fő okának a letartóztatásokat és a kínvallatásokat tartotta. Ld. Kornai János, Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével. In: *Uő, Gondolatok a kapitalizmusról – Négy tanulmány*. Budapest, 2011, 212, 214.

Uray-Kőhalmi Katalin így emlékezett vissza ezekre az időkre: „Tavasza volt, fiatalok voltunk, előttünk az ÉLET, mögöttünk egy gonosz régi világ romjai, egy apokaliptikus világégés, emberek, népek elpusztítása. Úgy éreztük, mi fogjuk újjáépíteni a mi új, igazságos és szép világunkat. Mert »Sej a mi lobogónkat fényes szellők fújták, sej az volt arra írva, éljen a szabadság! Sej, szellők, fényes szellők fújjátok, fújjátok, holnapra megforgatjuk az egész világot!« Így éreztünk, s ma is úgy gondolom, joggal. Lázasan és lelkesen résztvettünk mindenben, építettünk, énekeltünk, tanítottunk, tanultunk, gyűléseztünk, ami belefért. Barna (ti. Csongor Barnabás – K. O.) beszervezett a kommunista pártba, egy pártba, amiről akkor még egészen mást gondoltunk, mint ami volt.” Uray-Kőhalmi Katalin, *Életem és a politika*. Kiadatlan kézirat. 2010, 9. Érdekesség, hogy Csongor Barnabás korábban a nyilas eszmékkel szimpatizált. Ld. Róna-Tas, *Történetem nézetei*, 100.

A Párt és a tudomány művelőinek kapcsolatát tudtommal még nem vizsgálták átfogóan, miközben ez az írók esetében már megtörtént (Beke Albert, *A behódolt velszi bárdok kora. A magyarországi írók és a hatalom viszonya a Rákosi- és a Kádár-korszakban*. Budapest, 2022), illetve a parasztság egyes rétegeit is tanulmányozták már ebből a szempontból (így pl. Horváth Antal, *Keresztmetszet. A hatalom és a parasztság Vas megyében 1949–1956*. Szombathely, 2021; az utóbbi munka egyik érdekes megállapítása, hogy ideológiai okokból senki sem lépett be a TSZ-be, csupán gazdaságiból). A tudósok, egyetemi tanárok és akadémikusok esetében a kérdés a mai napig nagyrészt feltáratlan. Általánosságban annyi tudható, hogy egy meghatározott pozíció fölé nem vagy csak nagyon nehezen lehetett eljutni párton kívüliként.

²⁶ „Annak idején a három könyvnap alatt háromszor annyi példányban fogyott el e mű, mint amennyiben akkoriban az átlag magyar könyv egy év alatt elkelt.” *A magyarság őstörténete*. Szerk. Ligeti Lajos. Budapest, 1986 (reprint), I.

érvényesült.²⁷ Ez azonban teljesen ellentétben áll a marxista történetfelfogással, mely szerint a történelem egyik mozgatórugója a különböző osztályok közti küzdelem.

Ezek után nem meglepő, hogy Ligeti jegyzete nem jelent meg, és később sem hivatkozik rá, hiszen nem az újkorral foglalkozik, feudalizmusnak írja le a nomád világot, ahol ráadásul rabszolgák is vannak,²⁸ s közben nem ábrázolja az osztályérdekek egymásnak feszülését és a gazdasági viszonyokat. (Ez utóbbi szintén kiemelt fontosságú a marxista történetírásban: Marx azt hangoztatta, hogy a történésznek mindenekelőtt „számolnia kell”.²⁹) Valószínűleg ez is volt az oka annak, hogy Ligeti később inkább nyelvészeti kérdések felé fordult, ott ugyanis – leszámítva a marrizmus múló uralmát – viszonylag szabadon lehetett kutatni. Ebből a szempontból merőben másképpen értékelhetjük Ligeti legjelentősebb³⁰ alkotását: a mongol szövegkiadásokat (*Mongol Nyelvemléktár; Monumenta Linguae Mongolicae Collecta* stb.). Minthogy ezekben egy rövid bevezetőn kívül csupán a mongol szöveg tudományos átírása található, biztos, hogy e munkákba egyetlen cenzor sem tudott belekötni.

Végezetül felmerülhet a kérdés, érdemes-e kiadni Ligeti jegyzetét. Tekintetbe véve, hogy Ligeti fő forrása nagyjából száz évvel ezelőtti tudásanyagra épül, azt kell mondanunk, hogy nem érdemes, és helyette jobb lenne újra feltenni azokat a kérdéseket, amelyek Vladimircovot és nyomában Ligetit mozgatták a kutatásaik során. Az elmúlt száz évben nagy számú forráskiadás látott napvilágot, amelyeket szintén be kellene vonni a régi kérdések újbóli megválaszolásába.

²⁷ Andics Erzsébet székfoglalóját idézi Romsics, *Clio bővületében*, 544–550. Hozzátehetjük a háború utáni korszak legtöbb példányszámban eladott történeti művének előszavát is: „Új történetírásunknak azonban legeslegeső és legfontosabb feladata a magyar munkásosztály és pártja vezető szerepének ideológiai és történeti alátámasztása.” Mód Aladár, *400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért*. Budapest, 1954⁷, 7.

²⁸ A marxista történetírás szerint a történelem lineáris: van kezdet, és lesz egy vég is, a kettő között pedig ugyanazokon a fázisokon (ti. ősközösségi, rabszolgatartó, hűbéri és tőkés) mennek át a különböző társadalmak. A Ligeti által leírt nomád, törzsi társadalmat nem lehet tisztán egyik fázishoz sem kapcsolni. A nomád társadalmak, civilizációk kategorizálása mindig is problémát jelentett a marxista történetírásnak. A *Kommunista kiáltványban* például nyomukat sem találjuk: „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patricius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.” Karl Marx–Friedrich Engels, *Kommunista kiáltvány*. In: *Marx–Engels válogatott művei*. Budapest, 1983, 138.

²⁹ Romsics, *Clio bővületében*, 211.

³⁰ Erősen szubjektív, hogy mit tartunk legjelentősebbnek. Azért gondolhatjuk a szövegkiadásokat maradandóbb alkotásoknak, mert korszaktól és szellemi áramlatoktól mentesen használhatóak. Sok tanulmány viszont idővel óhatatlanul veszít frissességéből, új ideológiai korszak beköszöntével gyakran selejtezésre kerül.

FÜGGELÉK

Részletek A mongol törzsi szervezet fejlődése című jegyzetből

Bevezetés³¹

A mongol törzsi szervezetről, vagy ha úgy tetszik a mongol állami és társadalmi szervezetről, annak kialakulásáról és történetéről fogunk összefüggő képet adni.

Azért tűztük ki a mongolok törzsi szervezetének vizsgálatát tárgyul, mert ez volt az, amelynek fejlődéséről a források jóvoltából pontosan vagyunk értesülve. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a mongol törzsi szervezet volt az egyetlen, amely a társadalmi fejlődésnek ezt a fokát képviseli, ellenkezőleg, a mongolok egyike azoknak a tipikusan steppelakó népeknek, amelyek ezt az életet élik. Ez a társadalmi tagozódás valamennyi nomád népre jellemző.

A törzsi szervezet, amelyik a mongoloknál és a többi steppelakó népnél megtalálható, nem stagnáló jelenség, amely öröktől fogva változatlan, hanem ez is mint minden társadalmi jelenség, fejlődik, vagy pontosabban változik. Története van és ennek különböző szakaszai.

Magának a kiinduló pontnak is, meg kell gondolkoztatnia minket. A mongolság is, mint a többi nagy nomád barbár nép nem ősidőktől fogva tartozik ebbe a kultúrkörbe. Látni fogjuk, hogy a mongolok is más életmódról tértek át arra az életmódra, amelynek ma ők a legtipikusabb képviselői.

Összefoglalás³²

A XIII. sz.-i mongol társadalom nem primitív népesség, hanem, arisztokratikus törzsszervezet. Ebben nem lehet kételkedni, miként azt GRUM-GRZIMAILO teszi, mert hisz ez, régi steppei örökség. A MTT epikus bőséggel írja le a mongol világbirodalom születését. Sorra veszi majdnem minden nemzetség szerepét a világbirodalom megalapításában, de csak az arisztokrata nemzetségek családfáját adja. Ily módon egy dinasztikus arisztokratikus mű a vazallus nemzetségekről szó sem esik. Az ismert származás, a jó származás, ez az arisztokrata (vérségi arisztokrácia), a rossz vagy ismeretlen eredet a nem arisztokrata származást jelenti. Az arisztokrata neve *huja`urtu* 'nemes', értsd 'neme van'. A steppei nomád társadalomtól merőben eltérő társadalmi szervezet az erdőlakóké. Tudjuk, hogy a mongolok előtt nem volt ismeretlen az erdőlakó életmód, azonban hozzá kell fűznünk, hogy az erdei törzsekről kevesebbet tudunk. Hogy a MTT nem tud sokat mondani róluk az érthető. A mongolok közül ma a burjátok élnek hasonló társadalmi keretek között. Feltehető, hogy már a XI–XIII sz.-i mongolok is samanisztikus oligarchiában éltek.

³¹ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 1.

³² Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 15–16.

A nemzetségekkel, az oboq-kal szemben tágabb fogalmat jelent az irgen, ez a nomád törzsek építőanyaga. Fő jellemvonása ennek a társadalmi tagozódásnak, a szervezettség hiánya. A törzsi szövetség sokszor csak egy háború véghezvitelére vagy megakadályozására alakul. A döntés a törzsi ülésen (qurultai, quriltai) történt. A nemzetségek fejei, a törzs kimagasló egyéniségei és a számottevő vazallusok jelenlétében zajlott le a törzsi értekezlet. Tévedés volna azonban ebben valami parlamentáris szervezetet látni. Régebben sem volt ismeretlen az ügyeknek ilyen megbeszélése, a nemzetségek is ismerték és éltek is vele. Háború, sőt, nagy hajtóvadászatok előtt is tanácskoztak. A tanácskozásokon választották a qa'an-t. Ezek hatalma kezdetben átmeneti volt, és mindenkor a választó nemzetségtől függött. Gyakran két három főnököt is választottak, közelebbről meg nem határozott hatáskörrel. A választás sem volt tulajdonképpen alkotmányos választás. Az lett a qa'an, aki rokonaival és szövetségeseivel meg tudta magát választatni.

A XIII sz.-ban számban és hatalomban tetőpontjára jutott az arisztokrácia. BARTHOLD szerint ezután egy demokratikus ellenáramlat következett, Ĵamuqa qayan esetében. Más orosz tudósok szerint a források pontos ismeretében erről szó sem lehet, azonban VLADIMIRCOV elismeri, hogy bizonyos demokratikus tendencia felismerhető.

Összefoglalás³³

A mongol feudális rendszerben a hűbérurak két csoportját kell megkülönböztetnünk: 1) a nagyhűbéreseket (köbe'ün-ök), akik közvetlenül a qan-nak voltak a hűbéresei és 2) a kishűbéreseket (idetartoznak a noyan-ok, kürgen-ek, a tízezredek, az ezredek), ezek a köbe'ün-ök hűbéresei voltak.

Kezdetben mindkét csoportba tartozó hűbéreseket egyaránt noyan-nak nevezték, közöttük társadalmi szempontból semmiféle különbség nem volt. Ez az állapot akkor változott meg, amikor a régi nemzetségi szervezet helyét az új, katonai arisztokrácia vezetése alatt álló hűbéri rendszer és törzsszervezet foglalta el.

A századosok helyzete nem ilyen egyszerű. Egyesek, akik századjuknál fogva nagyobb szerepet játszottak, vagy nagy vagyonuk volt, azok a tízezredekkel és ezredekkel együtt a hűbérurak csoportjába tartoztak, a többi százados pedig külön osztályt alkotott a hűbéresek és az alsóbb társadalmi osztályok között. Külön osztályt alkottak a darqan-ok is.

A közrendű mongolok valamely hűbérúr alá tartoztak, azt elhagyniuk, másokkal felcserélniük nem volt szabad. A közrendűek között a következő rétegeket kell megkülönböztetni: 1) egyszerű katonák vagy egyszerű szabadok, tagjai a nem-arisztokrata nemzetségek leszármazottai, közülük kerültek ki a tízezredek és ritkábban a századosok. 2) a fekete emberek (qaračud) ezek az unayan boyol-ok és a különböző boyol-ok, ezek majdnem rabszolgák, és azok is maradtak a mongol világbirodalom

³³ Ligeti, *A mongol törzsi szervezet fejlődése*, 36–39.

kialakulásakor is. 3) a rabok, akik nem rendelkezettek semmiféle magántulajdonnal. Rendszerint hadifoglyok, akik a legyőzött mongol törzsekből kerültek ki, a második rétegbe (a boyol-ok közé), sőt, onnan magasabbra is emelkedhettek.

A hűbéresek kötelességei közé tartozott a nagykánt szolgálni – különösen háborúban –, támogatni tanácsukkal, ami annyit jelent, hogy részt kellett venniük a qurultai-on, amely kezdetben szigorúan nemzetségi gyűlés volt, később azonban a hűbéresek összejövetelévé alakult át. (Azok, akik a mongol hűbériséget a nyugati hűbériséggel összehasonlítják, megállapíthatják, hogy e két fajta hűbériség között – annak ellenére, hogy közöttük szerves összefüggés nincs – itt is hasonlóságot találunk, nevezetesen a consilium et auxilium intézményében). A hűbérurak kötelességei közé tartozott továbbá a postaállomások (jam) megszervezésében és fenntartásában való részvétel, ideértve a váltott lovak (ula'an) kiállítását is. A hűbéreseknek bizonyos számú arisztokrata testőrséget (kesig) kellett kiállítaniuk. A testőrség tagjai azonban nem voltak kizárólag arisztokraták, hanem noyan-ok is. A hűbériség korában ez már bizonyos mértékig érthető. A testőrök lényegesen különböztek a régi idők nökür-jeitől, nem végeztek házi munkát. Szigorú fegyelem alatt állottak és kiváltságokat élveztek.

Lajos Ligeti: *The evolution of the tribal structure in Mongolia* *Olivér KÁPOLNÁS*

In 1947, Lajos Ligeti compiled a volume of lecture notes entitled *The evolution of the tribal structure in Mongolia*. It comprises 72 typewritten pages. His bibliography does not list this study, nor was it ever published, for which probably political reasons are responsible: once Hungary joined the Soviet bloc, the study of the Middle Ages was relegated to secondary status. Ligeti mostly followed Vladimirtsov's famous work on Mongolian feudalism (*Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм*. Ленинград, 1934). However, he has a number of stand-alone concepts and he wrote an explanatory section, which represents a ground-breaking achievement.